

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויחי, תשס"ה
מספר 580מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ועתה שא נא לפשע עבדי א-להי אביך" (בר' נ: יז) יסודות תשובה בין אדם לחבירו

דברים אלה של אחי יוסף הינם, למעשה, יסודות התשובה שבין אדם לחברו. הדברים נאמרים לאחר מות יעקב אבינו, כאשר בניו שבים למצרים לאחר הבאת אביהם למנוחת עולמים במערת המכפלה. אחי יוסף פותחים דבריהם בהתייעצות פנימית ביניהם, כדלהלן: "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו" (בר' נ: טו). בעל הטורים על אתר,¹ מסביר בעקבות מדרש תנחומא (ויחי יז):

'לו ישטמנו יוסף' כשחזרו מלקבור את אביהם, עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך בדרך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'. אמרו: עדיין הוא זוכר בלבו מה שעשינו לו. מכאן יש לנו מענה לשאלה המתבקשת: מדוע נזכרו האחים ליישב את ההדורים עם יוסף רק לאחר מות אביהם, בשובם מקבורתו, ולא עשו זאת עוד בחייו? אלא שזהו מענה חלקי. המענה השלם מובא בפסוקים הבאים (טז: יז) לפיהם יש לראות בהתנהגות האחים יסודות לתשובה שבין אדם לחברו. באמצעות שלוחים הנאמנים עליהם, מוסרים האחים ליוסף את ציווי אביהם אליהם לפני מותו, כדלהלן:

ויצו אל יוסף (באמצעות שלוחים) לאמור אביך ציוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחסאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי א-להי אביך. לשמע הדברים באה התגובה הספונטנית של יוסף: "ויבך יוסף בדברם אליו" (נ: יז). ומיד באה גם תגובתם המקבילה של האחים: "וילכו גם אָחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים" (נ: יח). כניעת אחי יוסף, ראשי השבטים של עם ישראל, ליוסף אחיהם, אינה עניין של מה בכך. הם ראו צורך וכורח להשפיל עצמם לאחר כל מעשי התעללותם בו, וכפי שמדקדק כאן העמק דבר² בכתוב: "פשע אחיך" שהתאכזרו הרבה יותר מדי מטבע אחים". יעקב אבינו ביקש מהם (לדבריהם) לרצות את יוסף אחיהם באמצעות בקשת סליחה ומחילה. קיום הציווי על ידי בניו, מעיד על כך שבניו הביעו חרטה על מעשיהם, ובכך קיימו מצוות כיבוד הורים, אך דאגו בו זמנית גם לפייס את האח שחטאו כלפיו.

על גודל כניעת האחים לפני יוסף כדי לבקש ממנו סליחה ומחילה, כבר עמד השל"ה הקדוש:³

'ועתה שא נא לפשע עבדי א-להי אביך', ראה נא והביטה, עד כמה חיוב המחילה בחטא שבין אדם לחברו. ראה נא אלו הגדולי עולם, שבטי י"ה אשר הם מלכי אלוקים, איך עשו

¹ ר' יעקב בן ר' אשי, הרא"ש (המאה ה"ד) בפירושו לתורה, מהדורת יעקב קאפל רייניץ, ירושלים תשנ"ג, כרך א', עמ' קלג.

² הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב מוואלוואזין.

³ ר' ישעיה הלוי הורוויץ, בעל שני לוחות הברית, המאה ה"ז - ה"ז, בספרו מוסרי השל"ה, עמ' לג.

הכנעות? 'ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים?' ומה יעשה הדיוט (האדם הפשוט) החוטא נגד חברו בהוצאת דיבה ובהכאה וכיוצא בזה, או דברי מסה ומריבה, ואף שחברו מרוצה? על כל זאת צריך תשובה, שימחול לו הקב"ה.

ביסוד הדברים עומדת דרשתו של ר' אלעזר בן עזריה (תנא מחכמי יבנה, המאה השנייה לספירה) במשנה יומא (ח, ט): "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויק' טז:ל) עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו".

הכפרה שבעבירות שבין אדם לחברו, היא כאמור בריצוי החבר, כאשר ההשפלה והבושה שבדבר הן חלק מבקשת הסליחה. רק כאשר יש שלום בין הבריות, רק אז אפשר לעבוד את ה', שכן אחוות הזולת היא תנאי מוקדם לאהבת ה' טהורה.

מעניין הוא דיוקן של ר' יוסי בר חנינא (אמורא מהדור השני, אחד החשובים שבישיבת טבריה, המחצית השנייה של המאה השלישית) מלשון הפסוק בציווי יעקב, כמובא במסכת יומא (פז, ע"א): "כל המבקש מטוי (סליחה) מחברו, אל יבקש ממנו יותר משלוש פעמים שנאמר: "אנא שא נא .. ועתה שא נא."

נמצאנו למדים שעל האדם לפייס את חברו, אבל לא יותר משלוש פעמים, כפי שעשו האחים ליוסף. זאת ועוד, חובה היא על האדם הפגוע לקבל את בקשת הסליחה של האדם הפוגע, כמו שעשה יוסף הצדיק מתוך יראת שמים:

ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת א-להים אני? ואתם חשבתם עלי רעה, א-להים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב. ועתה אל תיראו אנוכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם (להלן, יט, כב).

התנהגות אחי יוסף משמשת אפוא מודל ליסודות התשובה שבין אדם לחברו, שבלעדיה אין תשובה בין אדם למקום. שומה עלינו ללמוד מהתנהגותם זו של האחים ולעשות חשבון נפש ראוי, כדי שנוכל אי"ה לקיים חיים טובים יותר של אהבה ואחוה, שלום ורעות.

ד"ר אברהם גוטליב
המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ומפעל מקראות גדולות "הכתר"

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע